

Ouderen in Ballingschap

Eenmalige uitgave over de positie
van oudere vluchtelingen

Good practice bij de opvang en integratie van vluchtelingen

Ouderen in Ballingschap

Enmalige uitgave over de positie van oudere vluchtelingen

januari 2003

stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie te Amsterdam en ECRE te Londen

Eerste verkenning in Nederland

In Nederland is in de periode januari 2000 tot en met oktober 2002 het project Activerende Verkenning naar de positie van Oudere Vluchtelingen (AVOV) uitgevoerd. Dit project is op verzoek van een aantal individuele vluchtelingen en enkele organisaties voor vluchtelingen ontwikkeld door de stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie (BMP). Doel van het project is geweest om:

1. Een bewustwordingsproces onder oudere vluchtelingen op gang te brengen omtrent de betekenis van ouder worden in ballingschap en de vraagstukken die dat met zich mee brengt.
2. Handelingsperspectieven te ontwikkelen voor uiteenlopende maatschappelijke actoren
3. Een genuanceerd publiek debat aan te zwengelen over de positie van oudere vluchtelingen in Nederland.

In deze krant wordt op basis van de uitkomsten van de BMP-verkenning een beeld geschetst van de positie van oudere vluchtelingen. Daarbij is getracht de ervaringen in Nederland zoveel mogelijk toegankelijk te maken voor geïnteresseerden uit andere Europese landen.

Een verkenning in drie delen

De verkenning in Nederland is in drie afzonderlijke delen uitgevoerd. Allereerst hebben ouderen uit de Vietnamese, Eritrese, Ethiopische en Iraaks-Koerdische gemeenschappen in interviews en groepsgesprekken hun verhalen en hun beelden over het ouder worden verteld. Dit leverde een scala aan grotere en kleinere vraagstukken op waarmee vluchtelingen bij het ouder worden geconfronteerd worden. In tweede instantie zijn er in vier grote steden in Nederland, te weten Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, stadsgesprekken georganiseerd om de uitkomsten van deze interviews en groepsgesprekken te bespreken. Voor de stadsgesprekken zijn onder meer gemeenteraadsleden, ambtenaren, vluchtelingenorganisaties en instellingen op het gebied van zorg, welzijn en dienstverlening uitgenodigd. Met hen werd gekeken hoe zij op een praktisch niveau aandacht kunnen besteden aan de positie van oudere vluchtelingen. Als derde onderdeel heeft er een landelijk symposium plaatsgevonden waarin de resultaten van de verkenning zijn gewogen en beoordeeld op hun implicaties voor landelijk beleid.

Zij zullen mij nooit begrijpen omdat zij geen voorstelling van mijn wereld hebben

Toen BMP met de verkenning begon was er binnen de diverse vluchtelingengemeenschappen nog weinig besef dat ook vluchtelingen oud worden en dat het ouder worden voor hen geheel eigen vraagstukken met zich meebrengt. De verwachting was dat de interviews en groepsgesprekken tot een voorzichtige start van de discussie over ouderen binnen de gemeenschappen zelf zou leiden. Mede door de inzet van de drie interviewers uit de gemeenschappen zelf, is het niet bij een voorzichtige start gebleven, maar is de discussie binnen diverse gemeenschappen actief opgepakt. Het aantal vluchtelingen dat uiteindelijk heeft deelgenomen aan de stadsgesprekken en het landelijk symposium op 23 september 2003 was erg hoog.

Niet alleen de vluchtelingen zelf toonden zich gevoelig voor het thema “ouder worden” ook het enthousiasme van de organisaties en instellingen die deelnamen aan de stadsgesprekken was groot. In elke van de vier steden zijn partijen opgestaan die hebben aangegeven dat zij bereid zijn om verdere initiatieven te nemen om beter in te kunnen spelen op de behoefte van oudere vluchtelingen. De stadsgesprekken hebben ook een aantal wezenlijke vraagstukken blootgelegd die in de toekomst verder uitgewerkt moeten worden. Een van die vraagstukken betreft de verwachtingen die overheden en instellingen kunnen en mogen hebben van de zelforganisaties van vluchtelingen. Een ander punt betreft de vraag hoe ervoor gezorgd kan worden dat de

internationale dimensie, die zo bepalend is voor de positie van vluchtelingen, niet uit beeld verdwijnt.

BMP organiseerde het landelijk symposium samen met VluchtelingenWerk Nederland, een organisatie die zich inzet voor de begeleiding en de belangen van vluchtelingen. Een van de belangrijkste conclusies van het symposium was dat het Nederlandse integratiebeleid te veel focust op inburgeringscursussen en het verplicht leren van de Nederlandse taal. Deze aanpak is weinig geschikt voor oudere vluchtelingen. Zij vinden het vooral belangrijk om als mens met een eigen geschiedenis en eigen ervaringen erkend te worden. Voor oudere vluchtelingen lijken, individuele, op maat gesneden inburgeringsprogramma's, waarin ze gekoppeld worden een vaste Nederlandse professionele begeleiders en/of vrijwilligers een betere benadering.

In deze krant wordt in verschillende artikelen dieper ingegaan op de uitkomsten van de verkenning. Mocht deze inhoud aanleiding zijn voor organisaties om ook in andere Europese landen de positie van oudere vluchtelingen nader in kaart te brengen, dan wil de stichting BMP zijn ervaringen graag met hen delen.

Wie zijn de oudere vluchtelingen?

De groep oudere vluchtelingen in Nederland kenmerkt zich door een enorme diversiteit. Niet alleen zijn er gigantische verschillen in culturele achtergrond, maar ook in opleidingsniveau en mate van zelfredzaamheid. Oudere vluchtelingen komen onder andere uit Irak, Iran, Afghanistan, Vietnam, Somalië, Sudan, Eritrea, Ethiopië, Bosnië en Chili. De meeste van hen zijn op relatief jonge leeftijd naar Europa gekomen en merken nu dat ze oud worden. Een kleinere groep heeft op middelbare of oudere leeftijd moeten vluchten. Over de precieze aantallen oudere vluchtelingen is niet veel bekend. Over het algemeen verdwijnen vluchtelingen uit beeld wanneer zij de asielprocedure eenmaal doorlopen hebben en een eigen woning hebben. Het percentage ouderen onder vluchtelingen wordt in Nederland geschat op zo'n 15%. De verwachting is dat dit percentage de komende jaren relatief snel zal stijgen omdat dan de grote groep die nu in de veertig is tot de ouderen zal gaan behoren.

Drievoudige opgave van het ouder worden

Uit de interviews en groepsgesprekken van de verkenning en uit de spaarzame literatuur over dit onderwerp blijkt dat vluchtelingen bij het ouder worden voor een drievoudige opgave staan. Ten eerste moeten ze, net als ieder ander, omgaan met het verlies aan functies en relaties die het ouder worden met zich mee brengt. Ook moeten ze net als iedereen het verleden in hun huidige leven een plaats geven. Ten tweede moeten oudere vluchtelingen zich, net als oudere migranten, een weg zoeken in een cultureel vreemde omgeving die andere betekenissen toekent aan het begrip 'oud' en die anders met ouderen omgaat dan ze van huis uit gewend zijn. Ten derde moeten oudere vluchtelingen een manier zien te vinden om om te gaan met de vaak traumatische ervaringen die zij voor en tijdens de vlucht en soms ook gedurende de asielprocedure hebben opgedaan, trauma's die zich vaak pas op latere leeftijd openbaren.

Als je de taal niet spreekt, kun je ook niet communiceren en geen contacten maken en ben je geen deel van de samenleving
--

Waaier aan vraagstukken

Naast deze drievoudige opgave van het ouder worden, is er nog een reeks andere vraagstukken waar oudere vluchtelingen mee geconfronteerd worden zoals:

- de relatie met hun vernederlandste kinderen
- heimwee naar het eigen land
- familieleden die zijn achtergebleven
- verspreiding van familieleden over soms alle werelddelen
- een slechte inkomenspositie door onvolledige pensioenopbouw
- de dwingende aanwezigheid van de regels en procedures die samenhangen met verblijfsstatus, gezinshereniging etc.
- geringe maatschappelijke erkenning

Gezien deze hoeveelheid aan vraagstukken is het eigenlijk verbazingwekkend hoe groot de veerkracht veel oudere vluchtelingen is en hoe groot hun behoefte om op een of andere wijze bij te dragen aan de samenleving.

Tussen verdriet en veerkracht

Tijdens het symposium Ouderen in Ballingschap dat op 23 september 2002 in het Kurhaus te Scheveningen werd gehouden hield Saskia Moerbeek, medewerker van de stichting BMP een korte inleiding. In dit artikel vindt u in het kort enkele onderdelen van haar betoog.

Om welke groepen gaat het bij oudere vluchtelingen?

Behalve over naar land van herkomst kunnen oudere vluchtelingen ook ingedeeld worden in een aantal andere categorieën.

Zo kan er een driedeling gemaakt worden in:

1. Vluchtelingen die relatief jong naar Europa zijn gekomen en die hier nu, en vooral ook de komende jaren, oud worden;
2. Vluchtelingen die op latere leeftijd hebben moeten vluchten en nog maar kort in en Europees land verblijven, of zelfs nog in de asielprocedure zitten;
3. Oudere familieleden, meestal moeders en/of vaders van vluchtelingen die hier wonen, die door hun kinderen naar Europa gehaald worden omdat ze anders niet goed voor hen kunnen zorgen.

De **eerste groep** is nog het makkelijkst voor de geest te halen. Veel mensen kennen wel iemand uit deze categorie die, soms al meer dan twintig jaar, in het land van opvang woont.

De **tweede groep** is veel moeilijker in beeld te brengen. Het aantal ouderen waar het om gaat fluctueert voortdurend. Hun leven draait om procedures, mogelijke uitzetting, de hoop te mogen blijven en heimwee naar het land dat ze achter hebben moeten laten.

Uit het beperkte aantal gesprekken dat met mensen uit deze groep is gevoerd blijkt dat leeftijd, vaak zonder dat ze het zelf beseffen, een belangrijke factor in hun leven vormt. Hoe ouder ze zijn, hoe groter de breuk die het vluchten in hun leven veroorzaakt. Ze hebben al een hele geschiedenis achter zich en een hoofd vol ervaringen die ze hier nauwelijks kwijt kunnen en die vaak ook als irrelevant worden beschouwd. De omschakeling naar het nieuwe, naar de positie van iemand die als het ware alles opnieuw moet leren in een nieuwe cultuur, is voor hen psychisch vaak heel moeilijk.

Een ander punt is dat er voor hen weinig motieven zijn om zich de nieuwe taal eigen te maken en zich op de nieuwe samenleving te oriënteren. Het uitzicht op werk is vaak nihil en ook omdat ze pas kort in het land van opvang zijn, zijn ze vanzelfsprekend sterk georiënteerd op de (politieke) situatie in hun land van herkomst. Het is deze groep die het grootste risico loopt om geïsoleerd te raken.

Over de omvang van de **derde groep** is helemaal weinig te zeggen. Iedere vluchteling in Europa heeft er wel eens aan gedacht om zijn of haar ouders hierheen te laten komen. Velen hebben het

ook geprobeerd. En er zijn zeker voorbeelden te noemen waarbij dat goed gaat en de ouderen, ook al zijn ze heel oud, een plaatsje in het gezin kunnen veroveren. Maar vaak kunnen de ouderen hier toch niet aarden. Ze spreken de taal niet, kunnen niet communiceren met hun kleinkinderen en hebben heel andere opvattingen dan hun familieleden.

Individuele verschillen

Naast deze 'groepskenmerken' zijn er ook enorme individuele verschillen tussen oudere vluchtelingen.

Velen van hen zijn in het land van herkomst hoog opgeleid, maar hebben in de Europese landen nooit werk op hun eigen niveau kunnen vinden. Dat beïnvloedt hun gevoel voor eigenwaarde en, ook op latere leeftijd, hun kijk op zichzelf. Anderen, met name ook veel vrouwen, hebben door bijvoorbeeld de oorlogssituatie in hun land of door de culturele, politieke en economische omstandigheden nooit de kans gehad om zich te scholen.

Sommigen hebben de ervaringen van de vlucht goed kunnen verwerken. Anderen worden, juist op latere leeftijd, geconfronteerd met de trauma's die zij in het verleden hebben opgelopen.

Twee paradoxen

Sprekend over oudere vluchtelingen is het dus goed om voor ogen te houden dat er enorme verschillen zijn in achtergronden, verblijfsduur, vluchtervaringen, opleidingsniveau en dergelijke. Uit de resultaten van de verkenning komen eigenlijk twee paradoxen betreffende de groep oudere vluchtelingen naar voren: de ene paradox gaat over de verhouding individu en groep, de andere over de verhouding tussen verdriet en veerkracht.

Wat betreft de verhouding tussen individu en groep: uit het voorgaande blijkt dat er zo veel verschillende factoren zijn die bepalend zijn voor de positie van oudere vluchtelingen, dat je het gevoel krijgt dat het eigenlijk helemaal niet om een groep gaat, maar om louter individuen. Maar deze individuen komen wel uit culturen waar in termen van groepen wordt gedacht en waarin men volstrekt niet gewend is om als individu benaderd te worden.

Bovendien zijn er zo veel overeenkomsten in de positie van ouderen te vinden dat een omschrijving als aparte groep, die aparte beleidsaandacht verdient op terreinen als wonen, zorg en maatschappelijke participatie, gerechtvaardigd lijkt.

De eerste paradox van oudere vluchtelingen is met andere woorden dat zij individuen zijn die vooral in groepstermen benaderd dienen te worden.

De tweede paradox gaat over de verhouding tussen problemen, verdriet en verlies aan de ene kant en veerkracht, ambities en zelfbewustzijn aan de andere kant.

Het valt niet te ontkennen dat het leven van veel oudere vluchtelingen is getekend door verdriet om wat ze achter hebben moeten laten en door pijn omdat het leven niet geworden is wat ze ervan hoopten. Daarbij komen vaak nog de vele verliezen aan familieleden en andere dierbaren. Ondanks deze moeilijke persoonlijke geschiedenis tonen veel vluchtelingen, en zeker ook de ouderen, een enorme veerkracht. Ze willen iets van hun leven maken en de kansen die ze in Europa hebben benutten.

Wanneer de positie van oudere vluchtelingen min of meer objectief wordt bekeken, komt er een droevig beeld te voorschijn van geïsoleerde en door het leven getekende mensen. Het is dit beeld dat appelleert aan gevoelens van "*we moeten iets doen voor deze kwetsbare mensen*". Wanneer oudere vluchtelingen zelf aan het woord komen, dan blijkt dat ze zelf helemaal niet gezien willen worden als zielige mensen en dat ze er juist op uit zijn om hun capaciteiten en ervaringen in te zetten in de maatschappij.

De tweede paradox van oudere vluchtelingen houdt in dat hun feitelijke omstandigheden een appèl om hulp en extra zorg rechtvaardigen, maar dat hun streven juist is om als volwaardig mens, die niet meer hulp dan een ander nodig heeft, erkend te worden.

Twee zaken zijn daarom nodig. Allereerst dat groepen zelf de gelegenheid krijgen om met elkaar te spreken. En daarnaast dat er sprake is van een ontvankelijke en geïnteresseerde samenleving.

Verskil tussen oudere vluchtelingen en oudere migranten

Vaak wordt de vraag gesteld wat het verschil is in de positie van oudere vluchtelingen en oudere migranten. Op basis van de uitkomsten van de verkenning zijn er twee fundamentele verschillen te benoemen. Het eerste verschil betreft de sociale netwerken binnen de eigen groep. Die zijn bij oudere vluchtelingen, zeker bij de tweede en derde groep, kleiner en minder vertakt. Hierdoor is het beroep dat oudere vluchtelingen op ‘mantelzorg’ kunnen doen zeer beperkt.

Het tweede verschil betreft de invloed van de vluchtgeschiedenis op het latere leven. In tegenstelling tot migranten hebben vluchtelingen hun land gedwongen door oorlog, geweld en/of politieke vervolging moeten verlaten. In de praktijk blijkt dat de ervaringen van het vluchten een heel mensenleven aanwezig blijven en zelfs sterker beleefd worden naarmate men ouder wordt. Mede hierdoor wordt de verhouding tot het land van herkomst door oudere vluchtelingen heel anders beleefd dan door oudere migranten.

Maatschappelijke participatie: een levensvoorwaarde

Oudere vluchtelingen lopen een groot risico om op een gegeven moment in een sociaal isolement terecht te komen. Ondanks hun inspanningen lukt het velen niet om de taal van het land van opvang goed onder de knie te krijgen. Voor oudere nieuwkomers is het helmaal moeilijk is om nog een nieuwe taal te leren, temeer daar een duidelijke motivatie die bijvoorbeeld gekoppeld is aan het vinden van werk, bij hen ontbreekt. De taal is niet het enige probleem. Cultuurverschillen en vooroordelen zijn dat evenzeer. Uit de BMP verkenning blijkt dat ook oudere vluchtelingen die de taal wel beheersen, nauwelijks contacten hebben met autochtone inwoners. Zij hebben vaak het gevoel dat autochtone mensen niet in hen geïnteresseerd zijn en zelf begrijpen ze de mentaliteit van de autochtone bevolking ook vaak niet.

Weinig sociale vangnetten

De meeste vluchtelingengemeenschappen in zijn relatief klein en de leden wonen vaak verspreid. Hierdoor zijn de sociale vangnetten binnen de gemeenschappen vaak zwak ontwikkeld.

Uit de verkenning blijkt dat de relatie met de kinderen voor de meeste ouderen de belangrijkste maatstaf vormt om het eigen welbevinden aan af te meten. Wanneer de kinderen ouder worden ontstaan er echter vaak problemen binnen het gezin omdat zij zich in de ogen van de ouders te vrij gedragen en zich te weinig aan trekken van het gezag van de ouderen. Als de kinderen eenmaal het huis uit zijn blijft er soms weinig sociaal leven over, ook al doen de kinderen nog zo hun best om hun ouders aandacht te geven.

Elke woensdagochtend werken we als vrijwilligers bij het maatschappelijke bureau in de wijk We helpen allochtonen, inclusief Vietnamezen...Soms helpen we gehandicapten in buurt.

Al deze factoren maken dat oudere vluchtelingen weinig mogelijkheden hebben om zich te om hun leven zelf vorm te geven. Uit de interviews en groeps gesprekken komt naar voren dat het isolement vaak als dodelijk wordt ervaren. Velen hunkeren naar een sociaal leven, waarin er erkenning bestaat voor wie ze zijn. In de groeps gesprekken en in de stadsgesprekken zijn veel

voorstellen gedaan over de manier waarop het isolement van oudere vluchtelingen doorbroken kan worden. Een greep uit deze voorstellen:

- op ouderen gerichte taalcursussen
- ontmoetingsmogelijkheden binnen de eigen groep
- verkenning van de Nederlandse samenleving
- uitstapjes naar Nederlandse zorgvoorzieningen
- mondelinge voorlichting over de positie van ouderen
- mogelijkheden om de eigen levensloop in beeld te brengen
- het ontwikkelen van speciale inburgeringstrajecten

Het beleid rond vluchtelingen is altijd geweest dat zij zich, na afronding van de asielprocedure, zelf moeten redden en zelf de weg naar de reguliere (zorg)instellingen moeten vinden. Gezien het grote maatschappelijk isolement van veel oudere vluchtelingen dringt de vraag zich op, of dit beleid niet tot enorme sociale problemen leidt en of er geen andere, creatieve, manieren ontwikkeld moeten worden om de communicatie met oudere vluchtelingen tot stand te brengen.

Communicatie met woon-zorginstellingen kan veel beter

De oudere vluchtelingen die betrokken zijn geweest bij de BMP verkenning kampen met de nodige gezondheidsproblemen. In een aantal gevallen gaat het om relatief zware aandoeningen, als de gevolgen van hersenbloedingen, kanker, hartklachten etc. Hoewel een aantal van hen zeker gebaat zou zijn bij de diensten van de ouderenzorg zijn zij niet of nauwelijks op de hoogte van de mogelijkheden op dit gebied. Ze hebben veelal geen idee wat thuiszorg is of hoe een verzorgingshuis er van binnen uit ziet. En als ze dat wel hebben, voorzien ze allerlei problemen met de taal en het verschil in mentaliteit met Nederlanders. Met huisartsen en ziekenhuizen zijn er wel de nodige ervaringen. De communicatie met de huisarts worden overwegend als negatief beleefd. De artsen hebben zo weinig tijd voor hun patiënten dat deze niet eens in staat zijn om aan te geven wat hen mankeert. Ook hebben de vluchtelingen het idee dat er weinig tot geen begrip is voor hun positie en achtergrond. De ervaringen met de ziekenhuizen zijn positiever. Men ervaart de kwaliteit van de zorg als hoog, hoewel het systeem zelf regelmatig als koud wordt omschreven.

Mijn laatste wens gaat over de woongemeenschap voor ouderen in Hoorn. Mijn droom is om daar een woning te hebben en dag en nacht te kunnen werken voor onze landgenoten (een Vietnamese man van 62 jaar)
--

Instellingen op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg, de thuiszorg, de verzorgingshuizen en woningcorporaties (die in Nederland veel sociale huurwoningen beheren) geven aan dat zij in de praktijk niet of nauwelijks met oudere vluchtelingen te maken hebben. Hetzelfde geldt eigenlijk voor instellingen en projecten die zich specifiek op (oudere) allochtonen richten. Alleen het Algemeen Maatschappelijk Werk en een instelling als de stichting Pharos, die zich specifiek op de gezondheidszorg voor vluchtelingen richt, maken melding van oudere vluchtelingen onder hun cliënten.

Mede door het gebrek aan informatie zijn er vanuit de diverse vluchtelingengemeenschappen nog weinig specifieke behoeften op het gebied van zorg en wonen geformuleerd.

De behoeften die door de oudere vluchtelingen naar voren worden gebracht liggen vooral op het terrein van informatievoorziening en maatschappelijke participatie.

Mocht het politieke klimaat goed zijn en als de economie zich herstelt en er zijn genoeg bejaardenhuizen open, dan ga ik wel terug (een Koerdische man van 44 jaar)

Diverse instellingen en ook een aantal woningcorporaties hebben aangegeven zij zich zeker open willen stellen voor de wensen en behoeften van oudere vluchtelingen en zich willen verdiepen in de aanpak die hier het beste bij past. Het grootste probleem dat de instellingen aangeven is dat zij niet weten hoe zij de oudere vluchtelingen kunnen bereiken. Ze weten niet waar ze wonen en zijn er ook niet voor toegerust om ze op te sporen. Als de mensen niet naar de instellingen komen, dan blijven ze eenvoudigweg buiten beeld.

Vervolg initiatieven

Vershillende instellingen en organisaties hebben aangegeven dat zij verdere initiatieven willen ontwikkelen om de groep oudere vluchtelingen te benaderen. De Gemeentelijke Gezondheidsdienst in Rotterdam bijvoorbeeld wil bezien in hoeverre de voorlichtingstrajecten over gezondheid die bestaan voor oudere migranten, ook geschikt zijn te maken voor oudere vluchtelingen. Een Amsterdams project heeft een zelfde intentie. In Drachten wil de plaatselijke stichting Welzijn Ouderen samen met de plaatselijke stichting VluchtelingenWerk een initiatief nemen tot ontmoetingsmogelijkheden voor oudere vluchtelingen in de regio. De gemeente Utrecht wil in het kader van haar integratiebeleid aandacht besteden aan onder andere de educatie van deze groep. In de gemeente Den Haag wordt nagedacht over speciale inburgeringstrajecten.

Nieuw BMP project

Los van deze noodzakelijke vervolgstappen is de stichting BMP per 1 oktober 2002 gestart met het project Levensloop Oudere Vluchtelingen (LOV). Doel van dit project is om door middel van een gestructureerde aanpak de levensloop van oudere vluchtelingen op zodanige wijze in kaart te brengen dat hiermee de bouwstenen worden gelegd voor een op individuele expressie gericht empowermentprogramma. Het project LOV is opgebouwd uit twee elementen:

1. Een zoektocht naar die gebeurtenissen in de levensloop van oudere vluchtelingen die zich lenen voor expressie middels allerlei creatieve methoden.
2. Een experiment waarin, op basis van een aantal uit te proberen expressiemethoden, een programma ontwikkeld wordt dat vluchtelingen zelf en de organisaties die met hun werken in staat stelt de grote potentie van deze groep aan te boren en hun deelname aan de samenleving te vergemakkelijken.

Definitie van integratie (kader of raster)

In de actuele politieke discussie wordt veel geschermd met het woord integratie. Soms lijkt het of met integratie eenzijdige aanpassing wordt bedoeld. De stichting BMP en Vluchtelingenwerk gaan er vanuit dat integratie een tweezijdig proces is, dat zich afspeelt op zowel individueel als collectief niveau, met oog voor de specifieke kenmerken die samenhangen met het vluchtelingen zijn. Kenmerken van het integratieproces zijn: participatie, communicatie en emancipatie.

Terugkeer en de positie van ouderen in de landen van herkomst

Veel oudere vluchtelingen dromen van de mogelijkheid om terug te keren naar hun land. Daarbij spelen verschillende motieven een rol. Bijvoorbeeld dat je in je eigen land een bijdrage kunt leveren aan de opbouw van de maatschappij. Dat ouderen in het land van herkomst zoveel meer gerespecteerd worden en dat het daar mogelijk is om je godsdienst te belijden op een manier die bij je past. Dat daar je herinneringen liggen en dat je de geuren van vroeger kent. En vooral, dat je daar vanzelfsprekend iemand bent.

Gevoel en verstand

In het denken over terugkeer is het in balans brengen van gevoel en verstand een zeer moeilijke opgave. Beelden van vroeger, dromen en rationele overwegingen over onveiligheid, onderontwikkeling en gebrek aan medische zorg lopen dikwijls dwars door elkaar. De wens om terug te keren is niet bij alle groepen even sterk. De Vietnamezen in Nederland bijvoorbeeld geven overwegend aan dat zij niet terug willen. Hooguit om daar begraven te worden. Het beeld dat Vietnam nog steeds communistisch is speelt bij deze keuze een belangrijke rol. Irakese Koerden geven aan in principe graag terug te willen, maar grote twijfels te hebben over de veiligheid en de politieke situatie in hun land. Rationele overwegingen doen hen vermoeden dat ze voor het merendeel in Nederland zullen blijven.

‘s nachts had mijn vrouw het gevoel dat er iemand loerde door de spleetjes in de deuren

Eritreërs en Ethiopiërs zeggen vaak dat ze uiteindelijk wel terug zullen gaan, maar het aantal mensen dat dit ook daadwerkelijk doet is erg klein. De Somaliërs waarmee in het kader van het stadsgesprek in Rotterdam is gesproken zijn zeer stellig in hun wens om terug te keren. Als het niet naar Somalië kan, dan maar naar een buurland.

Opvang in de regio: ouderen zeer kwetsbaar

De positie van ouderen die in de ‘eigen’ regio worden opgevangen, blijkt echter uiterst kwetsbaar. Uit de verhalen en uit onderzoek (van onder andere de UNHCR) wordt duidelijk dat het vooral de 20-40 jarigen zijn die zich in de opvangkampen het beste staande weten te houden. Ouderen worden vaak over het hoofd gezien en zeker de ouderen die gescheiden raken van hun familie verkeren vaak in erbarmelijke omstandigheden. In opvangkampen die al langer bestaan blijkt dat de populatie na verloop van tijd vaak uit ouderen en kinderen bestaat. Het zijn juist de sterke mensen die weg trekken en proberen om elders een nieuw bestaan op te bouwen.

Psychisch zware opgave

In de praktijk zijn er weinig voorbeelden van oudere vluchtelingen die zijn teruggekeerd naar hun land of regio. De schaarse voorbeelden die er zijn laten zien dat het vaak niet eenvoudig is om je opnieuw een plaats in de samenleving te veroveren wanneer je zoveel jaar bent weg geweest. De mentaliteit in het land van herkomst is veranderd. De familie heeft het jarenlang zonder jou gered. En zelf ben je, zonder dat je het goed in de gaten hebt, ook erg veranderd. Daarbij komt ook nog dat de kinderen vaak achter blijven in het land van opvang. Kortom alleen al in psychisch opzicht is het een hele opgave om terug te keren. Daarnaast spelen factoren als politieke instabiliteit, slechte economische omstandigheden, geen of weinig medische zorg en gebrekkige infrastructuur waardoor bijvoorbeeld geld niet kan worden overgemaakt een belangrijke rol.

Ik voelde me daar soms een buitenstaander Ik voelde me gauw erg eenzaam. Mijn vriendinnen zijn eigenlijk die Ethiopische vrouwen die in Nederland leven. Ik heb ook niet het gevoel dat Nederlanders me accepteren als een van hen, maar dat is een ander verhaal

Terugkeerprojecten voor ouderen?

Nederland kent sinds enige jaren een Remigratie-wet. Deze wet voorziet in een uitkering voor mensen boven de 45 jaar die terugkeren naar het land van herkomst en die in Nederland zelf werkloos waren. Een van de voorwaarden voor een beroep op deze wet is dat de terugkeerder zijn Nederlandse nationaliteit opgeeft. Terugkeerders die zich bedenken kunnen binnen het jaar beslissen om alsnog naar Nederland te gaan. In de praktijk zijn er nauwelijks vluchtelingen die van deze mogelijkheid gebruik maken. Dit hangt onder meer samen met genoemde voorwaarde en met het gebrek aan medische zorg.

Vanuit verschillende gemeenschappen zijn gedachten geopperd om de terugkeer van ouderen mogelijk te maken door speciaal op hen gerichte terugkeer projecten te ontwikkelen. Zo wordt er binnen de Ethiopische gemeenschap bijvoorbeeld gedacht aan woonprojecten voor ouderen waar een minimale verzorging door bijvoorbeeld een verpleegster aan gekoppeld is. Dergelijke projecten zouden te financieren zijn als de terugkeerders hun uitkeringen bij elkaar leggen. Het vinden van grond voor het bouwen van dergelijke projecten is meestal geen groot probleem. Ook binnen de Iraaks-Koerdische gemeenschap bestaan er gedachten over het ontwikkelen van terugkeer projecten voor ouderen. Veel hangt echter af van de verdere politieke ontwikkelingen in Noord-Irak.

Ook de kracht van de organisaties van vluchtelingen zelf speelt een belangrijke rol. Tot nu toe zijn er bijvoorbeeld nauwelijks partnerschappen ontwikkeld tussen vluchtelingenorganisaties en ontwikkelingsorganisaties. Een dergelijke samenwerking lijkt belangrijk om iets van terugkeerprojecten te kunnen realiseren. Omdat oudere vluchtelingen uit een bepaald land vaak verspreid over Europa wonen lijkt het een voor de hand liggend idee om de krachten op Europees niveau te bundelen en vanuit een bredere setting te onderzoeken wat de mogelijkheden voor vrijwillige terugkeer voor oudere vluchtelingen zijn.

Enkele conclusies

Aan het slot van het symposium “Ouderen in Ballingschap” werden er door de dagvoorzitter Nel van Dijk, *directeur van het LBL; expertisecentrum voor leeftijd en maatschappij*, enkele conclusies getrokken die in de eerste plaats betrekking hebben op de Nederlandse situatie, maar wellicht ook op andere Europese landen van toepassing zijn.

Nel van Dijk merkt als eerste op dat het belangrijk is er een vorm van overleg over de positie van oudere vluchtelingen blijft bestaan. Er zijn veel voorbeelden gegeven waarmee verder gewerkt kan worden. Het zou werkelijk zonde zijn als al de kennis en ervaring die dit project is opgedaan nu weer verloren zou gaan. Wat dat betreft onderstreept ze de conclusie dat het werken met projecten leidt tot een gebrek aan duurzaamheid. “*Je zet iets moois op en dan moet je het weer laten vallen.*” De continuïteit van dit soort initiatieven dient gewaarborgd te worden.

Verder wil zij de volgende punten aanstippen:

- Het is toch wel opvallend dat ook een begeleidingsorganisatie als VluchtelingenWerk Nederland geen specifieke aandacht besteedt aan oudere vluchtelingen.
- Het is goed dat er op deze dag zoveel mensen van verschillende achtergronden, zoals gemeentelijke diensten, organisaties van vluchtelingen, instellingen op het gebied van zorg- en dienstverlening en andere bijeen waren. Hierdoor is een breed overzicht van de problematiek tot stand gekomen.
- Belangrijk ook is het statement dat als mensen zich hier thuis voelen, dat ze dan geïntegreerd zijn. Dat is niet alleen de verantwoordelijkheid van de vluchtelingen, maar ook van de Nederlandse samenleving, van de diverse instellingen en organisaties.
- Er is veel gesproken over isolement en de wens tot participatie. Op dit punt zijn echter weinig echte oplossingen aangereikt.

- Het verhaal van de woongroepen in Den Haag is erg bemoedigend. Hoe een witte organisatie met een Surinaamse vrouw als intermediair zich zonder veel rompslomp inzet voor allochtonen.
- Daarnaast is het goed om de methode van het project “Ontmoeting met Buitenlandse Vrouwen” nog even te noemen. Het is moeilijk je weg te vinden in de Nederlandse samenleving. Daarom is het erg belangrijk dat mensen op individuele basis aan elkaar gekoppeld worden. Met huisbezoek door vrijwilligers, gericht op het leren van de taal, wordt de eerste stap in de richting van participatie gezet.
- Het onderwerp zelforganisaties (van vluchtelingen) is veelvuldig aan de orde gekomen. Dat zelforganisaties meer ontwikkeld en gesteund moeten worden, is een veelgehoorde uitspraak. Het is goed om er rekening mee te houden dat dit niet altijd positief ontvangen wordt, zoals bijvoorbeeld door wethouder Heijnen van de gemeente Den Haag.
- Wat ook een erg belangrijke opmerking is geweest, is dat het huidige politieke klimaat van instellingen een nadrukkelijke politieke stellingname vraagt. Ze moeten extra duidelijk maken dat ze open staan voor (oudere) vluchtelingen.
- En als laatste: er zijn mensen die in hun land van herkomst de balans van hun leven willen opmaken. Dit terechte verlangen zal niet door de politiek opgepakt worden, maar is vooral een zaak van non-gouvernementele organisaties.

Colofon

redactie: Saskia Moerbeek
eindredactie: Wim Budding

BMP

uitgave st. BMP
Sarphatikade 13
1017 WV Amsterdam
e-mail: bmpadam@xs4all.nl
tel: ++31 20 4282728

ECRE

Clifton Centre, 110 Clifton St
London EC2A 4HT
United Kingdom
Tel: +44 207 729 51 52 Fax: +44 207 729 51 41
Email: ecre@ecre.org
Web: www.ecre.org